

Picture Postcard from Budapest

ले. विनय देसाई

बुडापेस्ट आणि माझा सम्बंध तसा जुनाच. रशियाच्या आश्रयाचे 'पांघरूण' आणि 'सावट' यातून नुकता बाहेर पडलेला पूर्व-युरोप जागा होता होता मी हंगेरी मध्ये पाऊल टाकलं होतं. तशी चार दोन वर्षं झाली होती त्याही घटना क्रमाला पण अजून हंगेरीतली वयस्कर पिढी हे सगळे बदल खरे आहेत की भास' या संभ्रमात होती त्यावेळी. नवीन पिढीला मिळालेलं 'स्वातंत्र्य' म्हणजे चला, आता फोरेनच्या गोष्टी वापरायला आणि डिस्कोत जायला आपण मोकळे' असं वाटत होतं तो काळ होता.

पु.ल. नी या युरोपियन देशांबद्दल खूप काही लिहून ठेऊन आपल्या पिढीवर अगणित उपकार करून ठेवले आहेत (आता माझ्या profileला जाऊन लगेच मी कोणत्या पिढीबद्दल बोलतो आहे याची चौकशी करू नये). त्यानी लिहिलेल्या एका प्रवासवर्णनामध्ये हंगेरीचा उल्लेख आला होता. तिथले 'बालाटोन सरोवर', 'वीक-एंडला' घर बांधणारा माणूस आणि त्याचं बौध्दिक घेणारी त्याची बायको, तिथलं 'गाल कुटुंब' हे लेखन शाळा कॉलेजात असताना वाचून झालं होतं. पण तेव्हा शिंचं 'हंगेरी' म्हणजे नक्की काय, आणि कुठे याची काहीही कल्पना नव्हती त्यामुळे 'एक वेगळा देश' म्हणून त्याकडे बघण्यापेक्षा एक विनोदी प्रवासवर्णन म्हणून मी ते वाचलं होतं.

जेव्हा तिथं जाण्याचा योग आला तेव्हा विनोद लक्षात राहिले पण देशाचं नांव लक्षात राहिलं नाही, तेव्हा कोऱ्या मनाने आणि चेहऱ्यावर नवखी कळा घेऊन मी विमानात बसलो. विमानामध्ये बसताना मला व्हिसासाठी 'कार्तिकेया'प्रमाणे पृथ्वी प्रदक्षिणा घालावी लागली, आणि 'गणपती'ने घ्यावा असा एकही शॉर्टकट मला घेता आला नाही, याचा त्या देशावर राग होता. मी जर्मनी मध्ये राहत होतो, तिथून 'बुडापेस्ट'ला जाणं हे अगदी तासा-द्विड तासाचं अंतर. पण त्यासाठी व्हिसा घायला मला 'बॉन'ला जावं लागणार हे गुपित मला दोन दिवस आधी कळलं. फ्रँकफूर्ट पासून 'बॉन'ला गाडीने जायला दोन तास लागतात आणि तिथे गेल्यावर व्हिसा मिळायला अजून दोन तीन तास धरले तरी दिवस भरात आपली तयारी झालेली असेल असा हिशेब मी मनाशी घातला आणि हवी असलेली कागदपत्रं घेऊन मी 'पहाटेच्या गजरी' म्हणा हंगेरी हंगेरी' करत 'बॉन'ला रवाना झालो.

कॉन्सुलर साहेबांनी माझा भारतीय पासपोर्ट आणि त्यावरले असंख्य व्हिसा नीट निरखून बघितले आणि मग 'सहा आठवडे लागतील, तेव्हा अर्ज देऊन तुम्ही घरी जाऊ शकता,' असा सल्ला दिला.

'अहो, पण मला चार पाच दिवसांसाठी परवा निघायचं आहे तर...' या माझ्या प्रश्नाला 'कुत्ता जाने चमडा जाने'च्या थाटात त्यांनी खांदी उडवले आणि 'भारतीय आहे तरी नखरे बघा यांचे,' असं काहीतरी आपल्या सहकाऱ्याला हंगेरियन मध्ये सांगत ते आपल्या खोलीत लुप्त झाले. त्या सहकाऱ्याने देखील 'चलो चलो आगे जाओ, आ जाते हैं सुबह सुबह' करीत खिडकी बंद करून घेतली.

मी देखील, 'अरे व्हिसा देत नाही तर गेला उडत, तुमच्या भिकारी देशात जायचं आले कुणाला?' असं त्याना मनातल्या मनात ऐकवलं आणि 'ठैविले अनंत' म्हणून बाहेर पडलो.

माझा न्यू-यॉर्क मध्ये 'अनंत' अजून जागा होऊन ऑफिसमध्ये यायला चार पाच तास होते. त्याला हे शुभवर्तमान कळवल्या बरोबर 'स्टँड बाय' ची आर्डर आली. आता हा तिथून कसा काय या कॉन्सुलरची 'मनधरणी' करणार हे मला माहित नसलं तरी त्याच्या विचारीपणाची मला खात्री होती. मी 'बॉन' हून निघून माझं 'मकान' गाठीपर्यंत मला

'तुझ्या नावचे तिकिट एयरपोर्टवर तयार असून ताबडतोब 'फ्रँकफूर्ट-न्यूयॉर्क - बुडापेस्ट' प्रवास करण्याची

'आर्डर' हातात पडली. मधल्या अर्ध्या दिवसाच्या न्यूयॉर्क निवासात मला व्हिसा मिळण्याची सोय करण्यात आली होती. आमच्या ऑफिसला अशी 'तिकडमबाजी' करण्याची, आणि त्यात सक्रिय भाग घेऊन सूखरूपपणे बाहेर पडण्याची मला आता सवय होते आहे. रांगत रांगत जाऊन विमानात बसणं चांगलं दिसलं नसतं म्हणून मनातल्या मनात मी त्यांच्यापुढे हात टेकले आणि मुकाट्याने विमानात बसलो. 'बालाटोन'च्या पाण्याची चव बघण्यासाठी अगोदर सात दुणी चौदा तास विमानातल्या 'रंगीत पाण्याची' साथ हा सौदा वाईट नव्हता. एवढे सोपस्कार करून मी व्हिसा घेतला आणि मग हंगेरीला जाणं एका आठवड्याने पुढे ढकलण्याची किमया फक्त आमचा 'अनंता'च करू जाणे.

माझ्या हल्लीच्या मुक्कामात मी बुडापेशटला गेलो तेव्हा आणि दहा वर्षांपूर्वी मी तिकडे गेलो तेव्हा विमानांमध्ये कितीतरी फरक होता. दहा वर्षांपूर्वी मी तिकडे गेलो तेव्हा व्युपोलाव्ह-154 हे रशियन जातीचे विमान मला तिकडे घेऊन गेलं होतं. त्या विमानात 'बाबा आदम'ची आठवण होत होती. रशियन लोकानी शस्त्रस्पर्धा करण्याच्या नादात जरी 'मिग फायटर' सारखं विमान तयार करून स्वतःची शान वाढवली असली तरी त्यांच्या प्रवासी विमानांमध्ये फारशी 'जान' नव्हती. विमान उडाल्यानंतर त्यातली प्रत्येक सीट आणि वरती सामान ठेवायच्या लॉकर, खिळ्यातून कधी सुटून आपली जागा सोडतील हे सांगता येत नव्हतं. कडक प्लॅस्टिकच्या सीटा आणि त्यावर पातळ कापडी अस्तर लाऊन बसणारे धक्केही पूर्वीच्या सायकलच्या शिटांची आठवण करून देत होते. 'जीव मुठीत धरून बसणे' म्हणजे नक्की काय ते मला त्यादिवशी पहिल्यांदा कळलं (त्यानंतर हा प्रसंग माझ्यावर बऱ्याच वेळा आलेला आहे). मिग विमानं का पडतात या प्रश्नाचं उत्तर 'पायलटच्या सीटचे खिळे खिळखिळे होतात म्हणून' असा माझा विश्वास आहे.

हंगेरीच्या इतिहासाची मी जुजबी माहिती करून घेतली होती. पहिल्या महायुद्धाची कारणे आणि परिणाम पाठ करताना कुठेतरी या देशाचा संबंध आला होता. "कोण्या एका सर्बियन तरुणाने या साम्राज्याचा राजपुत्र 'फ्रँक फर्डिनांड' याचा खून केला आणि त्याचा बदला म्हणून" इत्यादी माहिती पाठ करताना हंगेरी नावाचा एक शक्तिमान देश यात होता हे कानावरून गेलेलं होतं पण मला वाटतं आमच्या इतिहासाच्या मास्तरांना देखील हंगेरीची त्यापेक्षा जास्त माहिती नसावी. ऑस्ट्रिया आणि हंगेरी मिळून एक साम्राज्य होतं ही माहितीही हाताशी होती. अगदी अलिकडच्या काळात पूर्व पश्चिम जर्मनीच्या मध्ये अभेद्य होऊन उभी राहिलेली 'बर्लिनची कुप्रसिध्द भिंत' पाडण्याला हंगेरी हा देश कारण ठरला होता. भिंतीपलिकडच्या पूर्व-जर्मनाना आपल्या देशातून वाट मोकळी करून देऊन पश्चिमेला जायची परवानगी हंगेरीने दिली आणि दोन्ही कडून धडक बसताच ही भिंत कोसळली हा इतिहास आहे. मी स्वतः या सोहळ्याला जर्मनीत साक्षीदार होतो. त्यानंतर पुर्वेकडून पश्चिमेला आलेल्या जर्मनांनी त्यांच्या हातात असेल तो पैसा 'गाड्या, टी.व्ही., वॉशिंग मशीन' असल्या गोष्टी विकत घेण्यात संपवला होता हे ही मी तिथे पाहिलं होतं.

विमानतळावर उतरून मी शेअर्ड टॅक्सी घेतली आणि शहराकडे प्रयाण केलं. नुकताच भारतातल्या काळ्या-पिवळ्या टॅक्स्या सोडून माझी जर्मनीमध्ये बेंझपर्यंत मजल गेली होती आणि मन हंगेरीच्या गाड्यांशी जर्मन गाड्यांची तुलना करू लागलं. शेजारून जाणारी 'भारूती 800' दिसताच पाय पुन्हा जमिनीवर आले आणि आपला देश इथे 'भारूती' विकतो याचा अभिमान वाटू लागला.

मी लहान असताना माझ्या मामाने मला 'भाग्यार पोस्टा' असा छाप असलेली काही पोस्टाची तिकिटं आणून दिली होती. तेव्हा पासून हे 'भाग्यार' कुठेसं आलं हा प्रश्न मला सुटला नव्हता. कित्येकदा जगाचा नकाशा चाळूनही हा देश मला सापडला नव्हता. हंगेरियन पोस्ट पेटीवर मात्र हा 'भाग्यार पोस्टा' चा शिक्का बघून मी 'युरेका' म्हणून घेतलं. इंग्रजानी त्यांच्या सोईसाठी बऱ्याच देशांची आणि शहरांची नावं

बदलली, पण या देशाचं इंग्रजी नांव कोणी ठेवलं हे मात्र मला समजलं नाही. पण मुळात हंगेरियन माणसाला प्रत्येक गोष्टींचं भाषांतर करायची सवय आहे हे कळलं. खरं तर जगात बहुतेक भाषांमध्ये नावांचं भाषांतर केलं जात नाही. पण हंगेरियन माणसं मात्र 'स्टेफान किंग'चा 'इस्टेवान किराय' करतात. किंग म्हणजे 'राजा' म्हणजेच 'किराय' आणि स्टेफानला तिकडे 'इस्टेवान' म्हणतात म्हणे.

खरं तर पु.ल. नी या देशावर खूप काही आणि खूप छान लिहून ठेवलं आहे, त्यामुळे मला फार काही लिहायला शिल्लक राहणार नाही अशी खात्री होती. त्यात 'हम दिल दे चुके सनम' नावाच्या चित्रपटाने 'इटली' म्हणून दाखवलेला हंगेरी बहूतेक चित्रपटप्रेमी लोकांनी पाहिला असेलच. त्या चित्रपटाची कथा ज्या पुलाभोवती घडते तो 'चेन ब्रीज' या शहरातला खरंच सुंदर पूल आहे. मी 'अॅश' च्या आधी या पुलावर गेलो होतो त्यामुळे 'अॅशचे पाय या पुलाला लागले' म्हणून सांगणारा गाईड मला भेटला नाही.

'बुडा' म्हणजे पर्वत आणि 'पेश्ट' म्हणजे सपाट जागा अश्या दोन भागात आहे ते बुडापेश्ट, मधून वाहणारी 'डॅन्यूब' आणि त्यावरून दोन्ही भागाना जोडणारे काही पूल अशी या शहराची रचना आहे. नदीचे दोन्ही काठ पक्के बांधून तिच्या पाण्याला योग्य दिशेला वाहायला लाऊन हंगेरियनानी शहराची रचना तिच्या भोवती केली आहे.

मी त्या सुप्रसिध्द पुलाच्या शेजारी असलेल्या 'फोरम' हॉटेलात उतरलो होतो. तिथल्या खोलीतून समोरची 'डॅन्यूब', त्या शेजारच्या ट्रॅम गाड्या आणि तो पूल नेहमीच खूप छान दिसतो. आठवडाभर मला भरपूर काम असणार होतं त्यामुळे वीक-एंडला बुडा अगर पेश्ट पायाखाली घालायचा निश्चय मनाशी पक्का करून मी माझ्या कामा मागे निघालो.

हंगेरी नुकताच स्वतंत्र होऊन चार पाच वर्षे झाली होती. त्यामुळे तिथल्या बँका प्राथमिक अवस्थेत असतील याची पुसटशी कल्पना होती. कम्युनिस्टानी खरंच या देशांची वाट लावली आहे. सौंदर्य दृष्टी सोडाच पण सोई आणि स्वच्छता ठेवायची वृत्ती त्यांना नसावी किंवा मग स्टालिनने 'स्वच्छता ठेवल्यास फासावर दिले जाईल' असा कडक शब्दात नियम केला असावा. या 'भाग्यार नेमझेटी बँकेच्या नक्की कुठल्या भुयारातून कुठे जाऊन किती वेळा डावी उजवीकडे वळायचे म्हणजे आपल्याला हव्या असलेल्या कक्षात पोहोचता येतं हे कळायला मला महिना लागला असता. बँकेत काम करणारे कर्मचारी देखील दुपारी जेवायला गेले की चार साडे चार पर्यंत हरवायचे ते यामुळेच अशी माझी खात्री झाली. हरवण्याच्या या भीतीमुळे आणि बाहेर गेलो तरी जेवायला काय आणि कसं मागवणार या प्रश्नामुळे मी दुपारचं जेवण सोडलं. पण तरी कामाच्या ठिकाणी सकाळी पोहोचणं आणि संध्याकाळी तिथून निघून रस्त्यापर्यंत येणं अत्यंत जिकरीचं झालं होतं. त्यात त्या इमारतीमध्ये एक 'लिफ्ट' होती. त्यात एका वेळी एकच माणूस जाऊ शके. लिफ्टला दार नव्हतं आणि ती थांबतही नसे. म्हणजे 'लिफ्ट' समोर आली की त्यात कुणी नाही याची खात्री करून घायची आणि पटकन त्यात उडी मारायची. आपल्याला हवा असलेला मजला आला की परत तशीच उडी मारून बाहेर पडायचं. आपल्याकडे शेतात पाणी काढायला 'रहाट' असतो तसा काहिसा प्रकार, फक्त पाण्याऐवजी माणसानी गाड्यात उड्या मारायच्या.

माझ्या बरोबर असलेल्या अमेरिकन सहकाऱ्याला हे बघून चक्कर आली. मी मात्र 'शितलादेवी टेंपल' समोर '81' नंबरच्या बस मध्ये चढावं उतरावं तसा आरामात उड्या मारत होतो. आपल्या BEST च्या ड्रायव्हर नाही तर किमान कंडक्टरला पाठवून या अमेरिकन लोकांना 'श्टॉप आला की डबल बेल' चे शिक्षण दिलं पाहिजे, हे मी मनातल्या मनात ठरवलं. तो मात्र मी भारतातून न येता, आफ्रिकेच्या जंगलातून 'टारझन' बरोबर ट्रेनिंग घेऊन आल्यागत बघत होता. मी त्याला माझ्या 'यशाच्या रहस्य काय?' याचा पत्ता

लागू दिला नाही.

बँकेत एका रात्री काम करता करता मला बराच उशीर झाला. रात्री बारा वाजले तसा मी बाहेर जायला निघालो. माझे दोन सहकारी अजून काम करत होते. शुक्रवार रात्र आणि त्यात बारा वाजलेले त्यामुळे बँकेतली भुयारं आधीच भयाण वाटत होती. त्यात आमच्या कक्षापासून गेट पर्यंत दोन तीन फर्लांगाचं अंतर होतं. भीती वाटत नसली तरी एकाद्या पडक्या वाड्यात एकटं गेल्यावर शांतता अंगावर काटा आणते, तसं काहीसं वाटत होतं. मी गेटवर पोहोचलो तेव्हा तिथला रखवालदार दरवाजे बंद करून शांतपणे झोपला होता. त्याला मी हलवून जागा केला तर तो भूत बघावं तसा उडाला. आता मी भारतीय वर्णाचा असलो तरी भीती वाटावी असा नक्कीच नाही, असा आपला माझा समज. आजपर्यंत मला बघून कोणीही घाबरल्याचं मला तरी आठवत नाही.

'दचकायला काय झालं?' याचं भाषांतर येत नसल्यामुळे मी 'गेट उघडा, मला बाहेर जायचं आहे' असं त्याला इंग्रजीत सांगितलं. खरं तर मराठीत सांगितलं असतं तरी चाललं असतं कारण त्याच्या दृष्टीने दोन्ही भाषा सारख्याच होत्या. पुढची पाच मिनिटं तो हंगेरियन आणि मी मराठीत वाद घातला पण त्याच्या डोक्यात प्रकाश पडेना. शेवटी त्याने त्याच्या 'सुपरवायझर' ला आणला. नशीब तो बाप्या शेजारच्या खोलीतच झोपला होता. त्याचे अर्धवट कपडे आणि अर्धवट इंग्रजी मध्ये आमचा जो संवाद झाला तो काहीसा असा होता..

'संध्याकाळी पाच नंतर बँकेमध्ये कुणी माणूस असूच शकत नाही'.

'अरे पण मी आहे ना तुमच्या पुढे उभा,' अगदी 'शाश्वत सत्याचा पुरावा हा मी उभा तुमच्या पुढे' हेही त्याला पटेना.

'ते अशक्य आहे, आम्ही पाच वाजता सगळी बँक तपासून बंद केलेली आहे,' माझं अस्तीत्वच त्याला मान्य नसावं.

'पण मी खरंच सकाळ पासून इथे काम करत होतो' मी त्याला समजावण्याचा प्रयत्न केला.

'असं असणं शक्य नाही, आता यावेळी बँकेत कुणी असू शकत नाही,' हा कदाचित त्याच्या इंग्रजीचा दोष असावा.

'हा मला भूत समजतो की काय?' मी मनात म्हटलं पण उघडपणे

'पण आम्ही तर दिवसभर इथेच काम करत होतो, मी एकटाच नाही तर अजून दोघं पण काम करता आहेत'.

मी बोलेपर्यंत त्याना रखवालदाराला खुणा केली. मला वाटलं पटलं त्याला म्हणून दार उघडायला सांगत असेल. पण लगेच तो रखवालदार एका बंदूकधाऱ्या गार्डाला घेऊन आला. बंदूक जुनीच होती पण गोळ्या खऱ्या असतील याची मला खात्री होती. मी बँकेत सापडलो म्हणून मला गोळ्या घालणार की काय? मला कळेना. पण त्या तिघांच्या चेहऱ्यावरची भीती पाहून हे मला 'भूत' समजले आहेत याची खात्री झाली. पुढची पंधरा मिनिटं 'मी माणूस आहे आणि आतमध्ये काम करत होतो' हे त्या तिघाना पटवण्यात गेली. 'बूट काढून माझे पाय उलटे आहेत की काय?' याची तपासणी वगळता सगळ्या तपासण्या झाल्या. मग मी पुढे, माझ्या मागे तो बंदूकधारी, आणि त्याच्या मागे ते दोघे शूर अशी वरात पुन्हा एकदा 'भुयार दर भुयार' करत संगणक कक्षात आली. माझ्या दोन गोऱ्या सहकाऱ्यांना पाहून त्याला हायसं वाटलं असावं. गोऱ्यांच्या देशात 'भुतं' गोरी नसतात की काय कोण जाणे ?

सगळे सोपस्कार उरकून मी तिथून बाहेर पडलो तेव्हा दोन वाजले होते. गढीला असतो तसल्या भव्य

दरवाजातून एक छोटीशी देवडी उघडून त्यानी मला बाहेर जाऊ दिलं. बाहेर दर पंधरा फुटावर असले अनेक बंदूकधारी उभे होते. बँकेचा पैसा आणि शेजारच्या अमेरिकन कॉन्सुलेटची 'इज्जत' यांचं रक्षण करण्यासाठी ही सगळी सोय होती. दर चार आठ पावलानंतर मी मागे वळून सगळे बंदूकधारी शांतपणे उभे आहेत ना ? हे बघत होतो. तिथून निघून चांगलं मैलभर जाईपर्यंत माझ्या पोटातला गोळा गरा गरा फिरत होता. बंदूकीच्या नळीसमोर आणि ते सुध्दा इतक्या जवळ उभा रहायचा माझ्या आयुष्यात हा पहिलाच प्रसंग होता. हॉटेलवर पोहोचलो तेव्हा त्यांचं किचन बंद झालं होतं पण भीतीने भुकेला गिळून टाकल्यामुळे भूकेची आठवण सुध्दा झाली नाही.

शनिवार रविवार काहीही झालं तरी बुडापेश्ट पालथं घालायचा माझा निश्चय झाला होतां. सकाळीच उठून 'तेयाची' बाटली तोंडाला लावली आणि मी फिरायला बाहेर पडलो (दुधाला 'तेय' (tej)असा शब्द आहे ही माहिती चौकस लोकांसाठी देत आहे). भाषा अगम्य असल्यामुळे 'सिटीरामा' चा आश्रय घेण्याची जरूरी होती. 'लंकेची स्वारी' करायची सोडून बुडापेश्टची 'वारी' करायला 'रामा' कसा काय आला असा एक विचार मनात आला. पण हा 'रामा' आपल्या कॉन्व्हेंट शाळांमधून ('रामा सेड to भरता' मधला) आलेला नसून 'पॅनोरामा' मधून आला आहे हे लक्षात आल्यावर मी 'हरे...रामा' म्हणत बसमध्ये पाय ठेवला. 'टुरिस्ट बस' घेऊन पहिल्यांदा शहर बघावं आणि मग आपल्याला आवडतील त्या जागा पायी फिरण्याचा माझा बेत ठरला. बस एकदम छान होती. चार पाच वेगवेगळ्या भाषांमधून शहराची माहिती सांगितली जात होती. आपल्याला हवी ती भाषा निवडून कानाला 'हेड फोन' लावायची सोय होती.

मुळात या देशाचा इतिहास मला फारसा ज्ञात नसल्यामुळे 'कुणीतरी हल्ला केला' , 'कुणी इथेच राहिले' यात मला फारसं स्वारस्य नव्हतं. फक्त शाळेत कधीतरी ज्या 'हूण' नावाच्या लोकांबद्दल वाचले त्यानी या देशावरही राज्य करून, पुढे त्यांच्यातूनच 'हंगेरीय' लोक झाले असा कहीतरी इतिहास माझ्या लक्षात राहिला. पुढे तुर्की आणि मंगोलियन स्वाऱ्या ही या देशावर झाल्या होत्या ही माहिती मी कुठेतरी वाचून मिळवली. पण इतिहास या विषयात मला फार गम्य नव्हते, आणि राजे नसलेल्या बंद राजवाड्यात काय बघायचं याची दृष्टी नव्हती. मला आताचा 'बुडा' आणि 'पेश्ट' बघायचा होता.

खरं तर मला शहर बघायला आवडत नाही. त्यात सुप्रसिध्द शहर असेल तर बघायलाच नको. अमक्या 'राज्यकर्त्याने हा महाल बांधला', 'तमक्याने अजून काय बांधलं' असला तपशील सुरू झाला की मला कंटाळा येऊ लागतो. रात्रीच्या जागरणामुळे असेल किंवा या तपशीलामुळे असेल मला केव्हातरी झोप लागली. जागा झालो तेव्हा बसचा ड्रायव्हर 'फिशरमॅन्स बॅस्टियन' आणि कुठलंसं चर्च दाखवत होता. यापुढचा प्रवास पायी करायचा ठरवून मी बाहेर पडलो.

वरच्या उंच तटावरून खालून वाहणारी 'डॅन्युब' फार सुन्दर दिसत होती. आकाशही निरभ्र होतं आणि एकंदरीत 'बुडा'वरून 'पेश्ट' खूपच छान दिसत होतं. 'डॅन्युब' मध्ये टुरिस्टाना फिरवणाऱ्या बोटी दिसत होत्या, शेजारून जाणाऱ्या ट्रॅमची वर्दळ होती. पलिकडच्या तीराला लागून असलेली संसदेची जुनी पण सुस्थितीत असलेली इमारत दिसत होती. बराच वेळ तिथे बसून मी हे दृश्य पिऊन घेतलं. कॅमेरा आणायला विसरलो होतो याची चूटपूट वाटली. फक्त हा 'फिशरमॅन्स' 'डॅन्युब' च्या काठावरून इतक्या उंचीवर कशाला आला असेल हे 'बॅस्टियन' बांधायला हे मला कळेना. पण मासे वाळवायला उंच जागा बरी अशी 'कोळीण' बाईची धारणा असल्यामुळे कोळीबाबा इतक्या वर आले असावेत. कोळी, आणि उंच जागा या दोन 'क्लू' मुळे मला 'एका कोळ्याने एकदा आपुले जाळे बांधिले उंच जागी' ते आठवलं. आपल्या मराठी गीताच्या हंगेरियन भाषांतरामध्ये गडबड होऊन हे 'बॅस्टियन' इथे आलं की काय, समजेना. हंगेरियन मध्ये 'जाळ्याला'

बॅस्टियान म्हणत असावेत असा माझा मी समज करून घेतला. कारण कोळ्याचे मराठीत दोन अर्थ असले तरी हंगेरियन मध्ये तेच दोन अर्थ असतील हे मला पटेना.

या 'डॅन्यूबमध्ये बोट घेऊन विएन्ना पर्यंत जाता येतं. पूर्वी ऑस्ट्रिया आणि हंगेरीचे मिळून एक साम्राज्य होतं तेव्हा इथे सगळी वाहतूक या मार्गाने होत असावी. अजूनही या नदीचा वापर वाहतुकीसाठी केला जातो. युरोपातले सात आठ वेगवेगळे देश जोडत वाहत जाणारी अशी ही 'जीवनदायिनी' आहे. तिला मनातल्या मनात सलाम करून मी खाली उतरायची वाट धरली. इथे असे पर्यंत प्रत्येक सुट्टीच्या दिवशी 'बुडा'ला भेट देण्याचा निश्चय करून मी 'बुडा'च्या बुडाला पोहोचलो. समोर 'चेन ब्रिज' झगमगत होता. कॅमेरा असता तर.... याचा विचार करत मी पेश्टकडे निघालो.

'चेन ब्रिज' पासून माझं हॉटेल अगदीच जवळ होतं. चालत चालत पोहोचायला दहा मिनिटं पण लागली नसती. हॉटेलच्या दाराशी आलो तर तीन चारशे माणसांचा थवा माझ्या स्वागतासाठी आल्यागत तिथे हजर होता. कॅमेरे रोखून लोकं जरी तयार असले तरी माझ्या येण्याची त्यांनी काही दखल घेतली नाही. उलट माझ्याकडे दुर्लक्ष करून सगळे कॅमेरे हॉटेलच्या सातव्या आणि शेवटच्या मजल्यावर टपलेले होते. इतकी लोकं एकत्र येऊन माझा सरदारजी करतील अशी शक्यता नसल्याने मी देखील उभा राहून तिकडे बघू लागलो. 'हॉटेलला आग लागली की काय?' माझ्या मनाचा नाच्या मला म्हणाला. माझा, बरोबर आणलेला 'एकमेव सूट' या आगीत जळाला तर उद्या काय घालू? असा एक विचार मनात आला. पण कुठे धूर नाही बघून धीर आला.

या असल्या पंचतारांकित हॉटेलला कधी न उघडता येणाऱ्या आणि काळ्या तावदानाच्या अभेद्य खिडक्या असतात.

हे असं का ? ' या माझ्या बावळट प्रश्नाला

'तुम्ही उडी मारायला वापरू नये म्हणून' असं खास कुडाळी उत्तर, एका परदेशी 'बेलबॉय' कडून मिळाल्यामुळे मी त्या माणसाला खिडकीतून खाली टाकण्याच्या विचारात होतो. पण 'खिडकी उघडता येत नाही' याचा त्याला खात्री होती. मी दिलेल्या टीपची रक्कम त्याच्या खिशाचा अपमान करून गेली असावी, किंवा त्याच्या वाक्याचा नक्की अर्थ भाषांतरामध्ये हरवून गेला असावा.

इथे मात्र कुणीतरी खिडक्या उघडण्याचा प्रयत्न करत होतं. 'जीव देण्याच्या प्रयत्न नसावा' कारण पोलीस असले तरी ते शांतपणे गर्दीची मजा बघत उभे होते आणि बंबवाल्यांचा पत्ता नव्हता. कुणी जीव देणार असेल तर लोकं काहीतरी धावपळ करताना दिसतील, याची मला खात्री होती. पब्लिक कॅमेरे घेऊन तयारीत उभं होतं तेव्हा अपघात , घातपात असला काही प्रकार नसावा. खिडकी उघडण्यापेक्षा तोडण्याचा प्रयत्न चालला असावा हे एवढ्या लांबूनही दिसत होतं. काही वेळाने त्या काळ्या काचांच्या मागे कुणीतरी येऊन उभं राहिल्या सारखं वाटलं आणि पब्लिकमध्ये एकदम 'आ....ऊ..' असे काही आवाज आले. खिडकीतून त्या व्यक्तीने जरासा हात बाहेर काढला आणि लगेच कॅमेरेवाल्यांनी फिल्म संपवायला सुरूवात केली.

एकंदरीत माझ्या जीवाला आणि सूटला धोका नाही बघून मी हळूच हॉटेलच्या दारातून आत सरकलो. नेहमी फक्त 'ग्रीट' करणाऱ्या दरवानाने आज मला जरा निरखून बघितलं, तेव्हा मी त्यालाच 'काय प्रकार?' असं खुणेनं विचारलं. त्यानेही वरच्या मजल्याकडे बोट करून काही मजेशीर हावभाव केले. त्याच्या वरच्या मजल्याला जास्त ताण न देता मी 'स्वागतकक्षातल्या गोरी' ला गाठलं. तेव्हा वरच्या मजल्यावर 'मायकेल जॅक्सन' नावाची अमेरिकन हस्ती 'हनिमून' निमित्त आलेली असून आता काही वेळापूर्वी खिडकीत दिसला तो त्यांचा 'हात' होता" ही माहिती तिने मला अभिमानाने सांगितली. दरवान 'ब्रेकडॅस' करून दाखवत होता

तर.

मुळात त्या काळ्या काचांच्या खिडकी मागे माणूस 'काळा की गोरा' दिसणं शक्य नव्हतं. त्यात मायकेल जॅक्सन 'काळा की गोरा' हे मलाच काय पण त्याची आई सोडली तरी कुणाला सांगता येणं अजूनही कठीण आहे. तेव्हा तमाम पब्लिकला 'हात' दाखवून गेला तो जॅक्सन होता का ? याच्या फंदात न पडता मी माझी खोली गाठली. जॅक्सन लोकांना चार चौघात 'काही ना काही' दाखवायची सवय आहे ही जॅनेटने केलेल्या प्रदर्शनानंतर खात्रीच झाली.

आता विचार करता जाणवतं की 'नशीब ते साल १९९३ होतं म्हणून'... सद्यस्थितीत जगातल्या कुठल्याही लोकानी, हॉटेलला आग लाऊन, माझा तो सूट आणि त्यासकट जॅक्सनला जाळायला कमी केलं नसतं. त्याच्या काही पंख्यानी स्वतःलाही जाळून घायला कमी केलं नसतं म्हणा. जॅक्सनची चिंता न करता मी आपल्या कामाला लागलो. 'बीन सूप' मध्ये मला बीफचे तुकडे नको आहेत हे वेटरला कोणतं चित्र काढून समजवावं ही माझ्या मागे समस्या होती. दुसऱ्या दिवशीच्या पेपरात सातव्या मजल्यावर 'जॅक्सन'ने चाहत्यांना दर्शन दिल्याची बातमी, जणू काही 'हंगेरी'ने चंद्रावर पाऊल टाकले' असल्यागत छापली होती.

रविवारच्या दिवशी बुडापेशट मध्ये 'आठवड्याचा बाजार' भरतो. आता तो रोज तिथे आणि तसाच असतो की नाही ही माहिती मला कळलेली नाही. एखादी भाषा येत नसली की साध्या साध्या गोष्टी समजायला कठीण जातात हेच खरं.

'काय पावणं, बाजारला निघालात का ?' हा प्रश्न मराठीत विचारायला सोपा असला तरी 'हंगेरियन' मध्ये मला येत नव्हता.

मुळात ही भाषा माझ्याच काय पण सगळ्या युरोपाच्या भाषांशी वैर ठेऊन आहे. त्यातल्या त्या 'फिनिश' आणि या भाषेत काहीतरी साम्य आहे म्हणतात. मला निदान ती भाषा आली असती तर माझा प्रॉब्लेम 'फिनिश' झाला असता. फिनलंडला जाण्याचा प्रसंग माझ्या आयुष्यात अजून काही वर्षांनी आला तेव्हा मी 'हंगेरियन' तरी यायला हवी होती असं म्हणून टाकलं.

बाजारात माझं लक्ष वेधून घेतलं ते 'हंगेरियन मिरच्यानी'. ठिकठिकाणी या वेगवेगळ्या प्रकारच्या मिरच्यांची व्यवस्थित मांडणी केली होती. खरं तर युरोप मिरच्या खाण्यात अगदीच कच्चा. जर्मन आणि फ्रेंचाला मी कश्यातच मिरच्या घालताना बघितलं नाही. मिळमिळीत 'मांस' आणि त्याबरोबर बटाटे खाणे हा त्याचा स्वभाव. लिज्जतचा जीरा पापड खाऊन 'तिखट तिखट' म्हणून नाचणारा जर्मन माणूस मिरच्या खाणं अशक्य. पण इथे मात्र भरपूर मिरच्या. त्याअर्थी पूर्वेकडून आलेल्या स्वाऱ्यानी आपल्या बरोबर मिरच्या आणल्या असाव्यात असा अंदाज बांधावा लागला.

दुसरी गोष्ट म्हणजे घरगुती कलाकुसर केलेल्या चादरी, अन्ने आणि तत्सम गोष्टी. शेतकरी कामकरी वाटणाऱ्या बायका, आप आपली कलाकुसर घेऊन तिथे विकायला उभ्या होत्या. या कलेबद्दल मी पुलंच्या पुस्तकात वाचलं होतं. पण या गोष्ट घेऊन मी काय करणार या विचाराने मी फक्त भरपूर पाहून घेतलं. काहीतरी विकत घ्या असा एकंदर सूर होता पण माझ्याशी बोलणं अशक्य आहे हे त्यांना समजून चुकलं असावं.

उरलेला वेळ मी 'पेशट' पहाण्यात घालवला. रात्री उशीरा एक इंग्रजी चित्रपट पाहून मी हॉटेलवर परतलो. बाहेर तोंडाला रंग फासून आणि अकारण लिपस्टिका लाऊन गिऱ्हाईकं गटवायला बऱ्याच तरुण मुली उभ्या होत्या. हंगेरी सारखा सुधारणेच्या वाटेवर असलेला देश असताना, या पोरीना 'पोटाची भूक' आहे म्हणून हा धंदा करायला तयार झाल्या आहेत की पटकन येणाऱ्या 'श्रीमंतीची भूक' त्यांना इथे खेचून आणते आहे

मला कळेना. जबरदस्तीचा व्यवहार नसावा कारण त्यांच्या बरोबर अजून कोणी दिसलं नाही, पण कोण जाणे काय कारण असेल ते. सुधारलेल्या देशात देखील प्रत्येकाची वैयक्तिक भूक भागलेली असते असं तरी कुठे आहे ?

पुढचे काही दिवस मी नॅशनल बँकेच्या भुयारात माझं काम संपवण्यात काढले. बँकेतल्या काही सहकाऱ्यांबरोबर शहरात हिंडलो. त्यांचा आग्रहाखातर 'हंगेरियन' माणसांनी चालवलेल्या 'इंडियन रेस्टॉरंट'त जेवलो. मध्येच एकदा 'टूम' निघाली म्हणून 'हंगेरियन' जेवायला गेलो. 'गुयाश सूपाची' ख्याती ऐकली होती पण त्यात 'बीफ' असतं ही माहिती असल्यामुळे त्याच्या वाटेला जायचं धाडस मला तरी करावं वाटलं नाही. त्यातल्या त्यात मासे बरे म्हणून मी मासा घेतला. माझा सहकारी मात्र भलताच धाडसी निघाला. त्याने तिथल्या मेनूकार्डावरचा सगळ्यात चांगला पदार्थ म्हणून एक प्रकार निवडला. मला आता त्याचं नाव आठवलं नाही तरी तो पदार्थ पाहिल्यावर माझी 'रिअॅक्शन' मी विसरू शकत नाही. बैलाचं, मनगटा एवढं रूंद हाड आणि ते कोरून खाण्यासाठी आलेलं दाभण पाहूनच माझ्या भुकेचं सूप वाजलं. पुढचं जेवण मी कसंबसं घश्याखाली ढकललं असलं तरी त्यासाठी मला दोन बाटल्या पाणी मागवावं लागलं.

एकंदरीत तिथला वेळ कामाची जागा सोडता छान गेला. परत जायचा दिवस उजाडला. मी सामानाची बांधाबांध करून घाई घाईने खाली आलो. त्याकाळी माझ्याकडे 'क्रेडिटकार्ड' नव्हतं. माझे मित्र आदल्या रात्रीच्या बोटीने ऑस्ट्रियाला निघून गेले होते. मी पण ते निघण्यापुर्वी त्यांच्या कार्डावर पुर्ण बील भरून टाकलं होतं. 'काउंटरवरच्या गोरी' ला चावी देऊन मी बाहेर पडणार तेवढ्यात हॉटेलच्या हिशेबनीसाने मला बाजुला बोलावलं. कालच्या त्यांच्या हिशेबात काहीतरी गडबड झाली होती आणि मी अजून एक दिवसाचे पैसे भरायला हवेत असं त्याचं म्हणणं होतं.

'पण मी काल संध्याकाळी यासाठीच तुम्हाला खात्री करायला सांगितलं होतं'

'we are sorry, but we made a mistake', सुंदरीचं स्माईल अजून तसंच होतं.

'पण आता उपाय काय ?' मी वैतागलो.

'तुम्ही कॅश पैसे भरा', स्माईल म्हणालं.

'एवढी कॅश माझ्याकडे नाही म्हणून तर ...' मला त्या स्माईलचा राग आलेला असला तरी मी तो दाखवू शकत नव्हतो.

'Then we are sorry, you have to make arrangements, or else you cannot go.'

तरी पोलीस बोलावते, तुम्हाला तुरुंगात टाकते, खडी फोडायला पाठवते वगैरे काही म्हणाली नाही हे माझं नशीब. आता न्यूयॉर्कला जाग येईपर्यंत तिथे बसण्याला पर्याय नव्हता. पुढचे आठ तास मी काउंटर समोरच्या सोफ्यात बसून नजरकैदेत काढले. दर पाच दहा मिनिटाने ती 'गोरी' मी जाग्यावर आहे की नाही याची खात्री करून घेण्यासाठी माझ्याकडे नजर टाकत होती. गोरी दिसायला बरी असल्यामुळे मी नजरकैदेत असून सुध्दा वेळ चांगला गेला. न्यूयॉर्क वरून कागदपत्रं आणि पैशांची 'गॅरेण्टी' आली तसं पुन्हा एकदा 'sorry for the inconvenience' म्हणत स्माईलने माझी सुटका केली. बुडाला राम राम ठोकून मी विमानात बसलो तेव्हा संध्याकाळचे सहा वाजले होते. हा बुडापेस्टचा प्रवास नेहमी आठ आठ तास का घेतो हा मला प्रश्न पडला होता.

त्यानंतर मी बऱ्याच वेळा बुडापेस्टला गेलो. अजून मी तिथे गेलो की 'बुडा' दर्शनाला उत्साहाने जातो. बाजारात मिरच्या बघत मनसोक्त हिंडतो. आता माझ्या अल्बेनियाच्या खेपांमध्ये वाटेत बुडापेस्ट लागतं. तास दिड तास एवढाच वेळ असतो त्यामुळे शहरात जाणं होत नाही. पण तिथे होणारे बदल मात्र पटकन

जाणवतात. दहा वर्षापूर्वी छोटेखानी असलेला हा एअरपोर्ट आता जर्मन तंत्रज्ञांच्या मदतीने अवाढव्य झाला आहे. पुर्वी दिवसातून चार आठ विमानं तिथे उतरायची आता अखंड प्रवाह चालू असतो. रशियन बनावटीची सगळी विमानं आता काळाच्या पडद्या आड जाऊन जगातल्या कुठल्याही विमान कंपनीला शोभतील अशी एकाहून एक नवीन विमानं 'मालेव' कडे आहेत. अल्बेनियातून पहिल्यांदा या मार्गाने येताना भीत भीत आलो होतो, पण आता निर्धास्तपणे मी 'मालेव' ने प्रवास करतो. आणि प्रत्येकवेळी तिथे उतरताना 'कोळीबाबाच्या बॅस्टियान' ची आठवण काढतो. यावेळी 'बुडापेस्ट' ला उतरताना मी वाचलं की 'फिशरमॅन्स बॅस्टियान' हा 'फिशरमॅनंनी' बांधला नसून, परकीय शत्रूंशी लढा देणाऱ्या कोळ्यांच्या स्मरणार्थ बांधलेला आहे, तरी 'बुडापेस्ट' चा संबंध आला मी मला आठवतं ते

'एका कोळियाने एकदा आपुले जाळे बांधिले उंच जागी'

.....समाप्त.....